

Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar- Aphrodite Örneği)

Impact of the Ancient Mesopotamian Belief System on Greeks (İstar- Aphrodite Cases)

Yusuf KILIÇ - Ebru UNCU**

Özet

Eskiçağ toplumları arasında ulaşım ve iletişimin artmasıyla birlikte kültür ve dini inanç alanında önemli etkileşmeler olduğu bilinmektedir. Bu tür etkileşmeler bazen direkt, bazen ise komşu toplumların vasıtasıyla olmuştur. Gerçekten Eski Doğu ve Eski Batı toplumları arasında meydana gelen her türlü etkileşme de aynı yolu izlemiştir. Çalışmamıza konu olan Tanrıça İstar-Aphrodite arasındaki benzerlik de bu hususu örnek teşkil etmekte ve Eski Mezopotamya inanç sisteminin Yunan'a ne derecede etki yaptığı tezini desteklemektedir. Esas sorun çağın şartları dâhilinde birbirine bir hayli uzak mesafede olan bu toplumlar arasındaki kültürel etkileşim ağının yol güzergâhını sağlıklı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu noktada Hurriler ve Fenikeliler devreye girmektedir.

Anahtar kelimeler: Mezopotamya, İstar, Yunan, Aphrodite

Abstract

Important interactions in the area of culture and religion among ancient societies are known to have existed with the increase of transportation and communication. Such interactions sometimes took place directly and sometimes by means of neighbor communities. In fact, every kind of interaction that took place among the societies of Ancient East and Ancient West had followed the same path. The similarity between goddesses İstar-Aphrodite as the subject of our study reveals itself as an example to this issue and it also supports the view how much the Ancient Mesopotamian religious system had affected the Greek system. The main point here, within the current conditions of the age, is to reveal the cultural interaction network clearly between these quiet distant societies. At that point, the Hurrians and Phoenicians come to scene.

Key Words: Mesopotamia, İstar, Greek, Aphrodite

* Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, ykili@pau.edu.tr

* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ebru.uncu.@hotmail.com

Giriş

Eskiçağ'da insanlar afet gibi tabiat olaylarını, tabiattan elde ettikleri ürün, doğum ve ölüm gibi durumları kendilerine izah edemediklerinde, ayrıca dileklerinin gerçekleşmesini istedikleri durumlarda ve buna benzer hallerde çaresiz kalarak insanüstü güçlere inanmaya ihtiyaç duymuşlardır. Böylece “*politeizm*” yani çok tanrıcılık ortaya çıkmıştır. Eskiçağ insanının yaşamıyla bütünleşen bu inanç şekli, birçok dünya toplumunda tek tanrılı kutsal dinlerin doğuşuna kadar devam etmiştir¹.

Eskiçağ dünyasının birçok toplumunda olduğu gibi, Mezopotamya toplumlarının inanç sistemi de çok tanrılı idi. Mezopotamya'da tapınılan tanrıların bir kısmı Sümer, diğer kısmı ise Sami (Akkad, Babil, Asur) toplumlarına aitti. Mezopotamya'ya bu iki halk grubundan ilk olarak Sümerler gelmiştir. Sümerler Kalkolitik Dönem'in sonlarına doğru Mezopotamya'ya geldiklerinde, doğa güçlerine inanan halklarla karşılaşmışlardır. Sümerler de Güney Mezopotamya'ya yerleştikten sonra yapay tepecikler oluşturarak buralara ziggurat adını verdiğimiz tapınaklar inşa etmeye başlamışlardır. Bu tapınaklarla yer altı, yeryüzü ve gök olmak üzere kâinatın üçlü taksimatını ve tanrıya giden yolu simgelemeyi hedeflemişlerdir.² Tanrıları için zigguratlar inşa eden Sümerler din konusu ve meselelerine de hayat meseleleri kadar önem vermişlerdir ki, çeşitli kurbanlar sunup, dualar ederek, ayin ve törenler düzenleyerek maddi ve manevi olarak tanrılarını tatmin etmeyi en önemli vazifeleri saymışlardır.

Sümerler'in yarattığı bu din anlayışı ve panteon sistemi uzun zaman sürecinde Mezopotamya'da Akkadlılar'dan başlayarak, Babil ve Asurlular ile Suriye'nin eski sakinleri ve Anadolu toplumları arasında bütünüyle veya kısmen yayılmış ve yerleşmiştir.³ Sümer panteonundan diğer toplumlara birçok tanrı aynı özellikleriyle sirayet etmiştir. Bu tanrılardan birisi de çeşitli tanrıların özelliklerini kendisinde toplayan Tanrıça İnanna'dır. Nitekim Sümerler'in İnanna diye adlandırdıkları tanrıça, Samilerce İstar olarak isimlendirilmiştir. Bu tanrıça en başta aşk tanrıçasıdır. İlk baştaki niteliğini hiç yitirmeyen İstar, daha sonra savaş tanrıçasının özelliklerini kendisinde toplamış, sonrasında da diğer tanrıçaları tekeline almıştır.⁴

Mezopotamya panteonu ile beraber anthropomorphism düşüncesinin de diğer toplumları etkilediği açıktır. Anadolu ve Suriye-Filistin hattına geçen Mezopotamya inanç sisteminin diğer toplumları etkilemesinin iki farklı yönden olduğu düşünülmektedir. Bu etkileşimde Anadolu ve Fenike memleketlerinin köprü vazifesi gördükleri savunulabilir. Açıkçası Ege Adaları ve Yunanistan coğrafyasına, Mezopotamya inanç sisteminin sirayet etmesinde Fenikelilerin önemli rol oynamış olması muhtemeldir.⁵ Tanrıça İstar tüm özelliklerini koruyarak Astarte adıyla Fenikelilere geçmiştir. Fenikeli gemiciler imkân buldukça, gözlerine kestirdikleri her yerde sömürgeler kurmuşlardır. Bu sömürgelerine büyük önem verdikleri Tanrıça Astarte'yi de beraberlerinde götürmüşlerdir.⁶ Böylece İstar, Fenike

¹ Yusuf Kılıç- H. Hande Duymuş, “Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:13, S.1, Ankara 2009, s.160.

² Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*, Ekin Kitabevi Yay. , Bursa 2007, s. 174-175.

³ Emin Bilgiç, “Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sümerlilerin Tarihi, Kültür ve Medeniyetleri”, *Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, s. 115.

⁴ Jean Bottero, *Mezopotamya, Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev. Mehmet Emin Özcan ve Ayten Er, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2003, s.241.

⁵ Bilgiç, *a.g.m.* , s.119.

⁶Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III-Suriye ve Filistin*, 2. Baskı, TTK Yay. , Ankara 1987, s.199.

dilindeki adıyla Astarte geniş bir yayılma ve tapınma alanı bulmuştur. Ayrıca Fenikeli tüccarların yoğun olarak faaliyet gösterdikleri Kuzey Suriye limanları Ugarit, Al-Mina, Tell Sukas, Tabbat el-Hammam ile Hellas arasında canlı bir ticaret ilişkisi yaşanmıştır. Başka bir ifadeyle Eski Doğu ve Eski Batı dünyaları Akdeniz'in bu limanlarında birbirleriyle birleşiyor ve bu birleşme sonucunda karşılıklı kültür alış-verişi yanında bir takım fikri ya da manevi unsurları da alıp vermişlerdir.⁷ Bu durum Eski Doğu inanç sisteminin Eski Batı toplumlarına geçişinde önemli bir vasıta görevi görmüştür.

Mezopotamya insanı her devirde komşu bölgeler ile siyasi, sosyal ve kültürel ilişki içerisinde bulunmuştur. Bunun sonucunda, Mezopotamya'ya komşu bölgeler özellikle kültürel alanda Mezopotamya insanının etkisi altında kalmışlardır. Bu etkileşim sırasında, Sümerler tarafından icat edilen "Sümer Çivi Yazısı" da komşu bölge halkları tarafından tanınmış ve kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Bu yazı sisteminin komşu bölgelere geçmesi ile birlikte Mezopotamya'nın edebi, dini ve mitolojik metinleri de komşu halklar tarafından benimsenmiş kendi din ve inanışlarına uygun olarak dillerine çevrilmiştir.⁹

Öte yandan eskiçağ toplumlarında dini inanç sistemiyle mitoloji iç içedir. Çoğu zaman din ve tanrılar sistemi mitolojinin içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Mezopotamya'nın inanç sistemi ile beraber mitolojileri de diğer eskiçağ toplumlarının birçoğuna sirayet etmiştir. Nitekim Mezopotamya yüksek medeniyetinin ürünü olan edebi eserlerin bazıları Hurriler, Hititler, Urartular ve Suriye-Filistin hattındaki diğer halklar ya kendi dillerine tercüme ederek ya da bu eserlerin taklitlerini oluşturarak yaşatmaya devam etmişlerdir.

Birçok eskiçağ toplumu şekil ve içerik bakımından Mezopotamya edebi eserlerinin etkisi altında kaldıkları gibi, Yunanlılar da dolaylı da olsa bu edebi akımdan etkilenmişlerdir. Böylece Yunanlılar, Mezopotamya'dan almış oldukları bazı tanrı ve tanrıçaların yanında onlarla ilgili yazılmış değerleri de almışlardır.¹⁰

Nitekim Mezopotamya'nın en önemli mitlerinden birisi Tanrıça İstar'ın ölüler diyarına inmesini anlatmaktadır. Tanrıçanın ölüler diyarına inmesinden önce Tanrı Tammuz (Sümerce Dummuzi) ile evlenmesi vardır. Tammuz'un İstar'ı elde etmesi iki biçimde anlatılmıştır. Bunlardan birinde çiftçi tanrı Enkimdu Tammuz'un rakibidir, diğerinde ise Tammuz tek taliptir. Öyküye göre, Tammuz tanrıçanın evinin önüne gelir ve içeri girmek için yaygara koparır. Tanrıça annesinin onayını aldıktan sonra banyo yapar, yağlar sürünür, kraliçelik giysilerini giyer, değerli mücevherler takınır ve damat adayına kapıyı açar. Tammuz, böylesine tutkuyla istediği evliliğin kendisinin cehennemine dibine atılmasına sebep olacağını bilmemektedir. Gökyüzünün hanımı olan İstar, cehennemde de hüküm sürmek arzusundadır. Bundan dolayı ölüler diyarına inmeye karar verir.¹¹ Mezopotamya'nın İstar ve Tammuz ikilisi Yunanlılar'a Aphrodite ve Adonis olarak geçmiştir.¹²

⁷ Ömer Çapar, "Roma Tarihinde Manga Mater (Kybele) Tapınımı", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, XXIX/1-4, s. 189-190.

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yusuf Kılıç, "Eski Önasya Toplumları Arasında Yazı ve Dil Etkileşimi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, Denizli 2009, s. 122-151.

⁹ Yusuf Kılıç, *Mezopotamya Mitolojisinin Anadolu ve Yunan Mitolojisine Olan Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 6.

¹⁰ Bilgiç, *a.g.m.*, s.108.

¹¹ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul 1999, s. 196.

¹² Sabatino Moscati, *Fenikeliler*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2004, s.66.

Diğer taraftan mitoloji denilince, yakın zamana kadar ilk olarak Yunan ve Roma mitolojileri akla gelmekte ve mitoloji Yunan ve Roma toplumlarına mal edilmekteydi. Böyle bir yanlış bilgilenmedeki temel neden, bu efsanelerin Yunan ve Roma uyruklu yazarlar tarafından Yunanca veya Latince olarak kaleme alınmalarından gelmektedir. Oysa yapılan çalışmalar bu efsanelerin gerçek çıkış noktasının Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Girit ve Fenike memleketleri olduğunu ortaya koymaktadır.¹³

A-MEZOPOTAMYA İNANÇ SİSTEMİNDE İŞTAR

Mezopotamyalılar, maddi dünyanın üstünde gözle görülmeyen doğaüstü bir âlemin var olduğuna inanmışlardır. Yukarıda uçsuz bucaksız gök kubbe, aşağıda ise en az onun kadar büyük cehennem çukuru, ikisinin ortasında da denizin ortasındaki ada, yani yeryüzü bulunmaktaydı. Bu evrende nehirlerin akışı, dağların sırrına erişilmez yüksekliği, bitkilerin akıl sır ermez şekilde büyümeleri, güneş, ay ve diğer gök cisimleri gibi işleyişine akıl sır ermeyen bir düzen vardı. Bu evreni yöneten bir güç olmalıydı ki, bu güç büyük bir tanrılar topluluğuydu. Nitekim Mezopotamya insanı da evreni büyük bir tanrılar topluluğunun elinde tuttuğuna ve bu tanrıların evrenin işleyişine düzen verdiklerine inanıyordu.¹⁴

Mezopotamya insanı evreni yöneten bu tanrıların insan biçimli olduklarını düşünmüştü. Ancak güç ve ihtişam kaynağı olarak bu tanrıların insandan çok daha iyi biçimde şekillendiğini hayal etmişti. Onların biçimleri insanlarla aynı olabilirdi lakin insana özgü kusurlar, zayıflıklar ve sakatlıklar onlarda yoktu. Hepsinin birer ailesi ve çocukları mevcuttu ki, bu çocuklar da aynı şekilde tanrısal özelliklere sahiptiler. Tanrılar da yerler, içerlerdi ve evleri vardı.¹⁵ Tanrıların insandan bir farkı vardı ki o da ölümsüz olmalarıydı. Tanrıların ölümsüz olduklarına inanılmasına karşın yine de beslenmeleri gerekiyordu. Zira ölümcül şekilde hastalanabilirlerdi, ayrıca birbirleriyle dövüşüyorlar ve birbirlerini yaralayabiliyorlardı.¹⁶

Yukarıda ifade edildiği üzere, İnsana benzeyen özellikleri ile yüzlerce tanrının yer aldığı Mezopotamya panteonunu ilk oluşturanlar Sümerler'dir. Sümerler, panteonu oluşturan bu tanrılarının hepsinin aynı önemde ya da aynı derecede olmadığı kanısındaydılar. Panteonun başında diğer tanrılarca yöneticileri olarak kabul edilen bir tanrı olduğunu varsaymışlardır. Sümerlerce yapılan daha önemli bir sınıflandırma ise yaratıcı tanrılar ile yaratıcı olmayan tanrılar arasındaki ayrımdı. Gök, yer, deniz ve havanın denetimini ellerinde bulunduran tanrılar yaratıcı tanrılar olduğu ve bütün diğer kozmik varlıkları bu dört tanrıdan birinin yarattığı düşüncesine sahiptiler.¹⁷ Bu tanrılar An, Enlil, Enki ve Tanrıça Ninhursag'dır. Sümer panteonunda An-Enlil-Enki üçlüsü ve Ninhursag ile birlikte dört büyük tanrının yanında üç önemli yıldızlar âlemi tanrısı da beraber düşünülmüştür. Bunlar ise ay tanrısı Nanna, güneş

¹³ Kılıç, *a.g.t.* , s.2.

¹⁴ Jean Bottero, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay. , 3. Baskı, İstanbul 2009, s. 111-113.

¹⁵ Bottero, *Mezopotamya...* , s.237.

¹⁶ Samuel Noah Kramer, *Sümerler-Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay. , İstanbul 2002, s.158.

¹⁷ Kramer, *Sümerler...* , s.155.

tanrısı Utu ile aşk ve savaş tanrıçası İnanna'dır. Bu yedi tanrı panteonda "kader tayin eden tanrılar" olarak kabul edilmişlerdir.¹⁸

Dört büyük tanrıdan gök tanrısı olan An başlangıçta Sümerler tarafından panteondaki en yüce hükümdar olarak kabul edilirdi. Ancak zamanla panteonun önderi olarak onun yerini hava tanrısı Enlil aldı. Sümerler'de An'a tapılmaya devam edilmiş, lakin giderek üstünlüğünden çok şey kaybetmiş ve panteonda oldukça belirsiz bir kişilik haline gelmiştir. Zira onun sahip olduğu güçlerin çoğu tanrı Enlil'e geçmiştir. Günün doğmasını sağlayan, insanlara merhamet eden, bitkilerin ve ağaçların büyümesini sağlayan artık tanrı Enlil'di. Ülkeye bolluk ve bereket getiren, insanların kullanacağı aletlere biçim veren de odur.¹⁹

Önde gelen tanrılardan üçüncüsü olan Enki dipsiz derinlikten sorumluydu. Enki bilgeliği tanrısıydı ve genel planları hazırlayan Enlil'in kararlarını yeryüzünde düzenlerdi. Yaratıcı tanrıların dördüncüsü olan Ana Tanrıça Ninhursag An'ın eşiydi ve bütün yaşayanların anası, seçkin ana-tanrıça olarak kabul edilirdi. Ona ait mitlerden anlaşıldığına göre insanların yaratılışında önemli bir rol oynamaktaydı.²⁰

Sümerler'deki bu büyük tanrılar, Sami toplumlarının yoğun bir şekilde Sümer kültürü ve özellikle inancı etkisinde kalmasıyla birlikte genellikle Sami adlar almaya başlamışlardır. An, Anu şeklinde telaffuz edilmeye başlanmış, ancak Enlil'in adı değişmemiştir. Adları değişmeyen iki önemli tanrı da ölümler diyarının tanrısı Nergal ve tanrıçası Ereškigal'dı. Enki'nin yerine Ea geçmiştir; İstar, Şamaş, Sin ve Adad ise İnanna, Utu, Nanna ve İskur'un yerini almışlardır.²¹

Sami toplumlarla beraber bu tanrıların sadece adları değişmekle kalmayıp, birkaç tanrının özellikleri bir tanrıya toplanmak suretiyle yeni tanrılar ortaya çıkmış, aynı zamanda tanrıların sayısında da bir azalma meydana gelmiştir. Enlil, Enki, Ninhursag ve Ninurta'nın vasıfları Marduk'da toplanmış, bu suretle Babil şehrinin baş tanrısı Marduk oluşmuştur. Böylece Marduk, Enlil'in dünya hakimliği ve kader tayin edici özelliğini, Enki'nin sihir bilgisini, Ninhursag'ın ana yaratıcılık gücünü ve Ninurta'nın ise demonları alt eden tabiatüstü gücünü kendisinde toplamıştır.²²

Çeşitli tanrıların özelliklerini kendisinde toplayan bir diğer tanrı da asıl konumuzu teşkil eden Tanrıça İstar'dır. Sümerler'in İnanna Samiler'in İstar diye adlandırdıkları tanrıça en başta aşk tanrıçasıdır. İlk baştaki niteliğini hiç yitirmeyen İstar, daha sonra savaş tanrıçasının özelliklerini kendisinde toplamış, sonrasında da diğer tanrıçaları tekeline almıştır.²³

Sümer ve Sami tanrılarının bir karışımı olarak ortaya çıkan İstar, hem erkek hem de dişi özellikleri taşımıştır. Buna en güzel örnek, Baignet tarafından nakledilmiştir. Buna göre, "Asur kralı Asurbanipal (M.Ö. 668-626) zamanına tarihlenen bir tablette, Akşam Yıldızı'nın İstar'ının dişi, Sabah Yıldızı'nın İstar'ının erkek olduğunu belirtir". Yıldızlar âleminin tanrıları

¹⁸ Bilgiç, *a.g.m.* , s. 116.

¹⁹ Kramer, *Sümerler...* , s.160-161.

²⁰ Kramer, *Sümerler...* , s.164-165.

²¹ Bottero, *Mezopotamya...* , s. 241.

²² Bilgiç, *a.g.m.* , s.117.

²³ Bottero, *Mezopotamya...* , s.241.

içinde yer alan İstar'ın simgesi de sekiz köşeli yıldızdır.²⁴ Heykellerinde çoğunlukla aslanıyla beraber betimlenmesi²⁵ tanrıçanın kutsal hayvanının aslan olduğu düşüncesini akla getirmiştir.

Tanrıça İstar'ı en başta Sümerler yaratmıştır. Sümerler'in önde gelen şehirlerinden Uruk'un baştanrıçası olarak kabul etmişler, kadınlarda izledikleri ve görmek istedikleri bütün nitelikleri onun şahsında toplamışlardır. O, güzelliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, kurnazlığın ve en önemlisi de bereket ve çoğalmanın sembolü olmuştur. Tanrıçanın aşkıyla insanlara, doğaya yenilenme ve çoğalma gücü verdiği inandırılmıştır. Yine onların düşüncesine göre, "Tanrıça göğe ve yere egemen olup, tanrıların en üstünü olan Enlil'e istediğini yaptırmayı, Enki'yi aldatmayı başarmıştır".²⁶ Ülkede bereketi ve doğurganlığı sağladığı düşünülen tanrıçanın, Sami toplumlarına geçmesiyle beraber savaflara da yön verdiği inandırılmaya başlanmıştır. Babil ve Asur ordularına savaşta yardım eden ve ordunun zafer kazanmasını sağlayan odur. O düşman askerlerinin içine fesat sokarak yenilgiye uğramalarını sağlamıştır.²⁷ Tanrıçanın dikkat çekici bir özelliği de hastalara şifa dağıtması ve insanları hastalıklardan korumasıdır.²⁸ İnsanlar tanrıçadan görmüş oldukları bu iyilikler karşılığında ona tapınak inşa etmeyi ve ibadeti bir vefa borcu olarak düşünmüşlerdir.

Tanrıçaya yapılan ibadetlerin başında bereket ve çoğalmayla ilgili olan ayinler yer almış, Mezopotamya'da halkın refahını ve bolluğunu tanrıçanın sağladığı düşünülmüştür. Bu sebepten ülkede özel bayramlar ve tatillerde tanrıçanın şerefine törenler düzenlenmiş ve ayinler gerçekleştirilmiştir. Bütün tatillerin en önemlisi günlerce süren özel bayramlar ve törenlerle kutlanan *Yeni Yıl Bayramı*'ydi. Yeni Yıl'ın en önemli ayini, ülkenin ve halkın refahı ile bolluğunu güvence altına almak amacıyla yapılan "kutsal evlilik" ayiniydi. Ayinde, tanrıçayı temsil eden baş rahibelerden birisi ile tanrı Tammuz'u (Sümerce Dummuzi) temsil eden kral arasında "kutsal evlilik" töreni gerçekleştirilirdi.²⁹ Mezopotamya mitolojisi kısmında daha ayrıntılı olarak değineceğimiz üzere, Tanrıça İstar ile Tanrı Tammuz'un evliliği, bolluk ve bereketin sembolü kabul edilmiş ve bunun bir "kutsal evlilik" olduğuna inanılmıştır. Bolluk ve bereketi getirmesiyle toplumun mutluluğunu sağladığına inanılan "kutsal evlilik" töreni ilk kez Sümerler'de M.Ö. 3000'lerden daha önceki bir dönemde başlamış ve Mezopotamya toplumları arasında 2000 yıldan daha fazla zaman zarfında tapınaklarda sembolik olarak yeniden canlandırılmıştır.³⁰ Sümerler ile başlayıp, daha sonra Sami toplumlarda da devam eden bu ayin geleneği her yıl *Ululu*³¹ Ayı'nda yinelenerek süregelmiştir. Yeni Yıl'da dünyanın dönemsel olarak yeniden yaratıldığı ve kutsal evlilik ayininin yapılmasının önemli sonuçlar

²⁴ Michael Baigent, *Babil Kehanetleri*, Çev. Ayşe Müge Esenerli, Yakamoz Yay. , İstanbul 2009, s. 131-133.

²⁵ Nanette B. Rodney, "Ishtar, the Lady of Battle", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 10, No. 7, 1952. , s. 211.

²⁶ Muazzez İlmiye Çığ, *İnanna'nın Aşkı-Sümer'de İnanç ve Kutsal Evlenme*, 5. Baskı, Kaynak Yay. ,İstanbul 2008, s.13-14.

²⁷ Miroslav Marcovich, "From Ishtar to Aphrodite", *Journal of Aesthetic Education*, Vol. 30, No. 2, 1996, s.46.

²⁸ Turgut Yiğit, "M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine", *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 30, Ankara 1997, s. 279.

²⁹ Kramer, *Sümerler...* , s.187.

³⁰ Kılıç-Duymuş, *a.g.m.* , s.160-161.

³¹ Ululu Ayı'nın mevsimsel yerinin tespiti konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız. Galip Çağırman, " Babil Takviminde Ululu Ayının Anlamı ve Bu Ayda Yapılan Törenler", *IX. Türk tarih Kongresi Bildirileri I*, Ankara 1986, s.175-176.

yarattığına inanılmıştır. Böylece tanrısal enerji yeryüzüne saçılmakta ve başlayan yeni yılda refah ve mutluluk güvence altına alınmaktadır.³²

Mezopotamya’da önemli ibadetlerden birisi de tanrılar için tapınak inşa etmektir. Mezopotamya hükümdarları M.Ö. III. binyılın sonundan itibaren ithafli ve anma yazıtlarında çok sayıda tapınak inşa ettikleri ve var olanları tamir ettikleri ile övünmüşlerdir.³³Tanrıça İstar için de birçok tapınak yapılmıştır. Gerçekten meşhur Uruk kentinin en büyük tapınağı tanrıça için inşa edilmiştir.³⁴ Bu büyük kentlerin tapınaklarında her gün yapılan sunu ibadetleri de önemli bir yer teşkil etmekteydi. Her büyük kentin tapınağında hayvansal ve bitkisel yiyecekler, su, şarap ve bira saçılarında bulunulmuş, tütsüler yakılıp, kurbanlar sunulmuştur.³⁵ Uruk kentinin en büyük tanrıları için yapılan gündelik ibadetin menüsü bir tablet üzerinde nakşedilmiş şekilde günümüze kadar gelmiştir. Bottero tarafından nakledilen bu tablette yiyeceklerin hangi tanrılara sunulduğu da kaydedilmiştir. Burada, “*Tüm yıl boyunca, her gün düzenli sunuların esas parçası olarak, 648 litre arpa ve buğday gerekecek, değirmenciler bunu her gün tapınak aşçılarına Anu, Antu, İstar ve Nanna’nın ve Uruk’ta ikamet eden öteki tanrıların dört yemeğinin hazırlanması amacıyla teslim edecek*”³⁶ şeklinde ifadeler yer verilmiştir.

Tanrıça İstar’a yapılan ibadet hususunda Yunanlı tarihçi Herodotos’un vermiş olduğu oldukça değişik bir bilgi vardır. Herodotos³⁷ eserinde, Babil’i ziyaret ettiğinde tanrıçaya ibadetle ilgili olarak, Babilliler’in yüz kızartıcı adetleri olduğunu belirtmektedir. Herodotos’un verdiği bilgiye göre; her kadın ömründe bir kez tanrıçanın tapınağında oturmalı ve kendisini yabancı birisine vermeliydi. Bir yabancı gelip de onunla tapınak dışında beraber olmadıkça evine dönemezdi. Böylece kadın tanrıçanın gönlünü yapmış olarak evine dönerdi ve artık bir daha baştan çıkarılamazdı. Herodotos, bu âdetin Aphrodite’nin doğmuş olduğu Kıbrıs Adası’nın bazı yerlerinde de var olduğunu belirtmektedir. Daha da önemlisi Herodotos Babil’deki tapınağa İstar tapınağı demek yerine Aphrodite tapınağı terimini kullanmıştır.

Tüm bunların yanında Mezopotamya mitolojisinde de İstar’a genişçe yer verilmiştir. Öyle ki, Tanrıça İstar’ın serüvenleri ozan ve şairlere sonsuz ilham kaynağı olmuştur. Tanrıça için yazılmış şiirlerin en meşhuru “*İstar’ın Ölüler Diyarına İnişi*”dir. Bu şiir tabletlerde Akkadça yazılmış olarak bulunmuştur. Bu nedenle de uzun süre Sami kökenli olduğu kabul edilmiş ve Babil mit yaratıcılığının olağanüstü bir örneği olarak aktarılmıştır. Buna karşın, Nippur malzemesine bağlı yayımlar ortaya çıkınca Sümerce bir kökene gittiği anlaşılmıştır. Böylece bu Sami mitinde anlatılan İstar’ın, Sümer’deki karşılığı olan İnanna’nın yerini aldığı gittikçe açıklık kazanmıştır.³⁸

Tanrıçanın ölüler diyarına inmesinden önce Tanrı Tammuz (Sümerce Dummuzi) ile evlenmesi vardır. Tammuz’un İstar’ı elde etmesi iki biçimde anlatılmıştır. Bunlardan birinde çiftçi tanrı Enkimdu Tammuz’un rakibidir, diğesinde ise Tammuz tek taliptir. Öyküye göre,

³² Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali Berkay, 2. Baskı, Kabalcı Yay. ,İstanbul 2007, s.82.

³³ Bottero, *Mezopotamya...* , s.250.

³⁴ Bottero, *Kültürümüzün...* , s.25.

³⁵ Kramer, *Sümerler...* , s.186.

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Bottero, *Kültürümüzün...* , s.150.

³⁷ Herodotos, *Historiai*, I. 199, Çev. Müntekim Ökem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2002.

³⁸ Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. , İstanbul 2001, s. 156.

Tammuz tanrıçanın evinin önüne gelir ve içeri girmek için yaygara koparır. Tanrıça annesinin onayını aldıktan sonra banyo yapar, yağlar sürünür, kraliçelik giysilerini giyer, değerli mücevherler takınır ve damat adayına kapıyı açar. Tammuz, böylesine tutkuyla istediği evliliğin kendisinin cehennemine dibine atılmasına sebep olacağını bilmemektedir. Gökyüzünün hanımı olan İstar, cehennemde de hüküm sürmek arzusundadır. Bundan dolayı ölümler diyarına inmeye karar verir.³⁹

Yine şiire göre Tanrıça İstar, ölümler diyarına inmeden önce, orada başına gelebilecek herhangi bir olay için tedbir almıştır. Tanrıça, bu sebeple veziri Ninşubur'a eğer üç gün içinde geri dönmezse üç büyük tanrıya; Enlil, Nanna ve Ea'ya gitmesini istemiş ve kendisinin orada öldürülmesini engellemeleri için yalvarmasını buyurmuştur. Tedbirini alan İstar, kraliçelik giysilerini giyer, değerli takılarını takar ve ölümler diyarının kapısına gelir. Burada yedi kapı vardır ve her bir kapıyı geçerken giysilerinin bir parçasını çıkarır. Yedinci kapıyı geçtikten sonra, ablası olan yer altı tanrıçası Ereškigal'in huzuruna getirilir. İstar bir ceset olur ve kazığın üzerine asılır. Bu arada üç gün geçmiştir ve tanrıça hala geri dönmeyince Ninşubur, tanrıçanın söylediği gibi üç tanrıya gider. Enlil ve Nanna işe karışmak istemezler, ancak Ea bazı sihirsel işlemlere başvurarak, İstar'ı yeniden canlı duruma getirecektir. Bunun için Ea, kurgarru ve kalaturru adında iki acayip yaratık yaratır ve bu yaratıklarla ölümler diyarına yaşam yiyeceği ve içeceği gönderir. Ea, kendilerine bu yaşam yiyeceği ve içeceğini İstar'ın cesedi üzerine almış kez serpmelerini söyler. Ölümler diyarına giden yaratıklar söyleneni yapar ve tanrıça yaşama geri döner. Ancak, yerine birisini bulup koymadıkça ölümler dünyasından çıkamama kuralı vardır. Bu nedenle İstar kendi yerine sağlayacağı kimseyi alıp getirmek üzere yanında iki cinle diriler dünyasına çıkar.⁴⁰

İstar ve cinler yeryüzünde tanrıçanın yerini alacak kişiyi aramaya başlarlar. Tammuz'un yanına geldiklerinde Tammuz, çullara bürünüp, karısının ayağına kapanacağına bayramlıklarını giyinip, tahtına kurulur. Bunu gören tanrıça çılgına döner ve onu kendi yerine ölümler diyarına götürülmesi üzere cinlere verir. Tammuz ellerini göğe kaldırır ve İstar'ın kardeşi olan güneş tanrısı Şamaş'a yakarır. Ne yazık ki, Tammuz'un yakarışının tam ortasında tabletin metni kesilmektedir. Tammuz çeşitli kaynaklara göre ünlü bir yeraltı tanrısı olarak bilindiğine göre, ölümler diyarına götürülmüş olmalıdır.⁴¹

Mezopotamya toplulukları arasında Tammuz'un ölümü kuraklık ve verimsizliğin sembolü olarak algılanmıştır. Bundan hareketle, yeryüzüne bolluk ve bereketin tekrar geri gelmesi için yukarıda anlatmış olduğumuz kutsal evlilik töreninin yapılması zorunlu bir uygulama olarak görülmüştür. Bu inanç zaman içerisinde Mezopotamya'nın dışına taşmış, Yunan ve Roma dünyasına kadar sirayet etmiştir. Tammuz inancı Frig'de Attis, Yunan'da Adonis, Mısır'da Osiris vb. tanrıların varlığında sembolleşerek diğer toplumlarda da yerini almıştır.⁴²

Tanrıça İstar kültü diğer toplulukları etkileme sürecinde iki farklı yol izlemiştir. Bunlardan ilki Anadolu toplulukları üzerinden olmuştur. Gerçekten Anadolu toplulukları da hem Sümerler'in hem de Sami kavimlerin tanrılarına tapınmışlardır. Sümerler'in gök, yer ve

³⁹Kramer, *Tarih...*, s. 196.

⁴⁰Samuel Henry Hooke, *Orta Doğu Mitolojisi*, Çev. Alâeddin Şenel, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2002, s.26-27.

⁴¹Kramer, *Tarih...*, s.198.

⁴²Kılıç-Duymuş, *a.g.m.*, s. 161.

okyanus tanrılarını temsil eden Anu-Enlil-Ea teslisine Hititler de ibadet etmişlerdi. Ayrıca, Sami kavimlerin çöl ananesinin yarattığı Sin-Şamaş-İştar (Ay-Güneş-Yıldız) astral teslisi de Hitit panteonunda yerini almıştır. Diğer taraftan, Anadolu'da daha Protohattiler zamanından beri Asurlu tüccarların tesiriyle Tanrı Asur'a ve Mezopotamya'nın Kiş şehrinin baş tanrısı olan savaş tanrısı Zababa'ya da tapılmıştır.⁴³

Mezopotamya tanrılarını benimseyen Anadolu toplumlarına İştar kültürünün geçişinin Hurriler aracılığıyla olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim Hurri tanrıçası Şauška, İştar ile bir tutulmuş ve metinlerde genellikle İştar olarak yer almıştır.⁴⁴ Böylece İştar kültürü Hurriler'in yoğun oturdukları kentlerin hepsine yayılmıştır. Bu kentler arasında Şamuha⁴⁵, Lawazantiya, Hattarina, Waşudawanda, Şullama ve Ninive başta gelmektedir.⁴⁶ Hurriler'de de tanrıçanın savaşlardaki rolü önemli yer arz etmektedir. Tanrıça-insan ilişkilerindeki karşılıklı çıkar o kadar belirginleşmiştir ki, Şamuha kentinde kral askeri sefere çıkmadığı yıl Şamuha kentinin İştar'ına ne ayin düzenler ne de ona sefere çıkma adağı sunardı⁴⁷.

Bu tanrıçanın Anadolu'ya ilk girişinin Eski Hitit Krallığı ile İmparatorluk Çağı arasındaki karanlık dönemde gerçekleştiği ileri sürülmektedir.⁴⁸ Hurri kentlerinde bu derece rol oynayan İştar'ın Hurriler'den Hititler'e geçmesi ancak M.Ö. 1450'lerden itibaren giderek artan Hurri etkileriyle başlamış ve giderek yoğunluk kazanmış olmalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla Hitit panteonu, devletin ilk kuruluş yıllarında oldukça sadedir. Hurriler'in etkisiyle Hitit toplumlarına yayılan yüksek Mezopotamya kültürünün din alanındaki tesiri kısa sürede tüm Hitit toplumlarını kaplamıştır. Nitekim dindar bir hükümdar olan III. Hattuşili döneminde (M.Ö. 1287-1244) tanrı sayılarında ve ayinlerde oldukça artış meydana gelmiştir.⁴⁹ Kral III. Hattuşili, Tanrıça İştar'ı kendisinin hamisi olarak seçmişti ve kralın ünlü otobiyografisi bu tanrıçaya ithaf edilmişti.

Hitit kraliyet ailesinde ve toplum içerisinde bu denli etkili olan Tanrıça İştar'ın kutsal hayvanı gücün sembolü olarak düşünülen aslan idi. Kabartmalarda tanrıça bir aslan üzerinde, ayakta ve kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Bazı mühür baskılarında ve anıtlarda ise kanatlı tanrıça olarak da fark edilmektedir.⁵⁰

Hititler'de, Babil'in İştar ideogramı olan *DİNGİR*, Anadolu kökenli olup isimlerini bilmediğimiz çok sayıda yerel tanrıçayı ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Ayrıca Hititler'de resmi bayram ve ayin kutlamalarında Mezopotamya'nın etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle de Yeni Yıl Bayramı krallar tarafından kutlanan resmi tapınmalar arasındaydı. Kraliyet ailelerine ait dualarda da Tanrıça İştar'ın adına oldukça sık rastlamaktayız.⁵¹

⁴³ Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 4. Baskı, TTK Yay. , Ankara 1998, s.208.

⁴⁴ Oliver Robert Gurney, *Hititler*, Çev. Pınar Arpaçay, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yay. , Ankara 2001, s.117.

⁴⁵ Şamuha kentinin lokalizasyonuna ilişkin ipuçları veren çivi yazılı belgeler göz önüne alındığında bu şehri Yukarı Kızılırmak havzasında aramanın doğru olacağını söylemek kolaylaşmaktadır. Şamuha şehri, genellikle Hatti'nin kuzeydoğusuna yerleştirilen Yukarı Ülke'nin bir şehri olarak, Yukarı Kızılırmak boyunda olmalıdır. Bkz. Yiğit, a.g.m. , s. 287.

⁴⁶ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yay. , İstanbul 2003, s. 90.

⁴⁷ Ünal, a.g.e., s. 90.

⁴⁸ Yiğit, a.g.m., s.279.

⁴⁹ Ünal, a.g.e.,s. 80.

⁵⁰ Gurney, a.g.e. , s.117.

⁵¹ Eliade, a.g.e. , s.177.

Aşağıda kısa bir bölümünü vereceğimiz, Boğazköy’de bulunmuş Akkadça ve Hititçe versiyonu olan bir dua metninde Tanrıça İstar’ın adı geçmektedir. Burada ay tanrısının kızı olarak tanımlanan İstar’ın Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, Hititler’de de savaşlarda önemli rol oynadığını göstermesi bakımından önemlidir:

- [zi-iq]-qa-za ^{DINGİR}XXX-aş ne-pi-ša-aş DUMU. SAL-aş şar-ku-uş ^{DINGİR}İSTAR-iş

-Büyük İstar, sen Sin’in göksel kızısın

- [^{GIŞ}TUKUL ^{MEŞ}da]-a-i (?) ku-ru-ur-ma ni-ni-in-ki-iş-ki-iz-zi

-Sen silahları taşırsın ve düşmanı tahrik edersin.⁵²

Hitit dua metinlerinin yanı sıra antlaşma metinleri de bize tanrılar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gerçekten tanrı ve tanrıçaların adları siyasi antlaşmaların sonunda sıralanarak, antlaşmaları koruyan ve onların bozulmamasını sağlayan tanrılar olarak ant içilmiştir.⁵³ Örnek olarak vereceğimiz, Wiluša kralı Alakşanduş ve Hitit kralı II. Muwattalli arasında yapılan antlaşmadaki tanrı ve tanrıça adlarının içerisinde de Tanrıça İstar’ın adının birden çok ifade edilmesi, onun Hitit panteonundaki yeri ve önemini ortaya koymaktadır: “...Göğün kraliçesi Hepat, Koruyucu Tanrı, Hatti şehrinin Koruyucu Tanrısı, Tanrı Karzi, Tanrı Hapantaliia, Karahna şehrinin Koruyucu Tanrısı, Av Çantasının Koruyucu Tanrısı, Yeminin Beyi Ay Tanrısı, İstar, Kırın İstar’ı, Ninuwa şehrinin İstar’ı, Hattarina şehrinin İstar’ı, Tanrı Allatum, Tanrı EA, Tanrı Telipinu, Tanrı Ninatta ve Kulitta...” ifadesi kullanılmaktadır.⁵⁴

Mezopotamya inanç sistemi, Anadolu’da Neolitik Çağ’dan itibaren var olan Ana Tanrıça inancının üzerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Anadolu’nun Ana Tanrıçası Geç Hitit Beylikleri döneminde özellikle Kargamış yazıtlarında Kubaba adını almıştır. Aynı isme pek az da olsa Mezopotamya yazıtlarında da rastlanmaktadır.⁵⁵ Frig ve Lidyalılar zamanında Kybele ismini almış ve kutsal hayvanı aslan ile birlikte betimlendirilmiştir. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Ana Tanrıça figürlerinde tanrıçanın geçirdiği gelişim evrelerini tüm canlılığı ile izlemek mümkündür.⁵⁶

Ana Tanrıça Kybele, Frigler’in gözündeki Doğa Tanrıçası hatta doğanın kendisidir. Sümerler’deki İnana ve Dummuzi ile Samiler’deki İstar ve Tammuz ilişkisine benzer şekilde tanrıçanın Attis adında bir sevgilisi vardır. Attis’in yer altına gitmesi ile sonbahar ve kışın, yeryüzüne çıkmasıyla doğanın yeniden canlandığı ilkbaharın geldiğine inanılmaktadır.

⁵² E. Reiner-H. G. Göterbock, “The Great Prayer to Ishtar and Its Two Versions from Boğazköy”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 2, 1967, s.258.

⁵³ Ali M. Dinçol, “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları-I*, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yay. , İstanbul 1982, s. 80.

⁵⁴ Antlaşmanın tam metni için bkz. Güngör Karauğuz, Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 147.

⁵⁵ Ömer Çapar, “Anadolu’da Kybele Tapınımı”, *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, XXIX/1-4, Ankara 1979, s.210.

⁵⁶ Oktay Belli, *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yay. , İstanbul 2001, s. 2-4.

Tanrıçanın sevgilisine her yıl ilkbaharda kavuştuğu, böylece doğaya yeni bir yaşam geldiği düşünülmektedir.⁵⁷

Diğer taraftan Anadolu medeniyet ve toplumlarının doğu-batı toplumları arasında oluşan etkileşimde vasıta olarak oynamış olduğu rol açık olup, çok eskilere gitmekte ve sürekliliğinin korumaktadır. Bu noktada, M.Ö. 2. binyılda Hititler ile akrabalarının Anadolu'da görünmeleriyle doğu ve batı toplumlarının kaynaşmaları daha da hızlanmış olmalıdır. Zira daha sonraki dönemlerde özellikle Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde oturan ve Hititler'in mirasçıları olarak kabul edilmesi gereken Frig, Lidya, Karya ve Likyalılar yarımadanın batı sahillerine gelip yerleşen Akalar'la sıkı bir siyasi ve kültürel ilişki içerisine girmişlerdir. Böylece doğu medeniyetinin temel taşı olarak görülen birçok unsur batı toplumlarına geçmiş ve Yunan dehasının yaratılmasında etkin rol oynamıştır.⁵⁸

Ayrıca inanç sistemi ve tanrı-tanrıçaların Yunan toplumu tarafından kabul edilmesi de etkileşimin sınırlarının belirlenmesinde önemli bir diğer unsurdur. Nitekim Yunan kolonizasyonun en önemli kenti Miletos ve buna bağlı birçok kolonide Tanrıça İstar'ın Yunan'daki versiyonu olarak düşündüğümüz Tanrıça Aphrodite'ye bağlı tarikatların varlığını kanıtlayan veriler ortaya çıkarılmıştır. Bu verilerden Miletos ve ona bağlı birçok kolonide Aphrodite'nin önemli bir kült olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹

Tanrıça İstar kültürünün batı toplumlarına bir diğer geçişi de, Mezopotamya ve Mısır arasında bir transit yol konumunda olan Fenike memleketi aracılığı ile gerçekleşmiştir. Zira Yunanlıların din ve mitoslar alanında, özellikle Fenikeliler aracılığıyla Hurilerden dolayısıyla Babil ve Sümer'den etkilendikleri bilinen bir gerçektir.⁶⁰ Denizlere hâkim olan Fenikeliler çeşitli kavimlerle karşılaşmışlar ve karışmışlardı. Bütün bu kavimlerle kültürel etkileşim içine giren Fenikeliler, coğrafi konumları ve ticari faaliyetleri esnasında mitoloji ve din konusunda diğer kavimlerden birçok şey almış ve bunları başkalarına aktarmışlardır.⁶¹

Fenikeliler'in Tanrıça Astarte'sinin Mezopotamyalıların Tanrıça İstar'ı olduğunu düşünmekteyiz. Tanrıça Astarte Fenikelilerin gittikleri her memlekete beraberinde götürdükleri tanrıça vasfını hiçbir zaman kaybetmemiştir. Gerçekten Fenikeli gemiciler imkân buldukça, gözlerine kestirdikleri her yerde sömürgeler kurmuşlardır. Özellikle kuvvetli ve ileri bir medeniyete sahip olmayan memleketlerde, mudafası kolay bir ada ya da burunlardan birinin dibinde bir koy seçen Fenikeliler, buralara depolar, ambarlar ve imalathaneler kurarak, burayı bir liman konumuna getirmişlerdir. Bu sömürgelerine Astarte'yi de beraberlerinde götürerek, bu seçilen yerlere tanrıçanın adına bir de milli tapınak yapmışlardır.⁶²

Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, Fenikeliler'de de bir tanrılar üçlüsü bulunmaktadır. Bu üçlü, kent koruyucu tanrısından, onun eşi veya yoldaşı olup bereketli toprağı temsil eden bir tanrıçadan ve bu tanrıçayla bir şekilde bağlantısı (sevgilisi ya da oğlu)

⁵⁷ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yay. , Konya 2010, s. 309. ; Pınar Çaylı, "Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması", *Colloquium Anatolicum* VII, 2008, s.145.

⁵⁸ Zafer Taşlıkoğlu, *Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1954, s. 11.

⁵⁹ Alan M. Greaves, "The Cult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies", *Anatolian Studies*, Vol. 54, s.27.

⁶⁰ Ömer Çapar, "Hellen Mitoslarında Doğulu ve Anadolu Unsurları", *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum 1993, s.102.

⁶¹ Günaltay, *a.g.e.*, s.207

⁶² Aynı eser, s.199.

olan ve dirilişi yıllık bitki örtüsü çevrimini temsil eden genç bir tanrıdan oluşmaktadır. Bu durum İstar'la birlikte Tammuz kültürünün de Fenikeliler'e geçtiğinin açık bir göstergesi olsa gerek. Fenikeliler'de Tammuz'a denk gelen tanrının adını Yunanlılar koyacaktır ve buna Adonis diyeceklerdir.⁶³Zira Fenikeliler'e ait metinlerin hiç birinde Adonis adlı bir tanrıdan bahsedilmemektedir. Adonis terimi, genç tanrının cenaze törenlerinde söylenen *adon-i* (tanrım) sözünün Grekçe'deki transkripsiyonu ya da bir lakap gibi görülmektedir. Tanrı ismi farklılığı bir tarafa bırakılırsa, Suriye ve Filistin'e yayılan bu kült Tammuz kültü ile tamamen paralellik arz etmektedir.⁶⁴

Öte yandan Kitabı Mukaddes'de genç tanrının adı Tammuz tanrıça İstar'ın adı ise Astarte olarak geçmektedir. Hezekiel, Tammuz için ağlayan kadınlardan mekruh şeyler olarak bahsetmektedir.⁶⁵ Kitabı Mukaddes'in I. Tanrılar kısmında da Süleyman Saydalılar'ın tanrıçası Astarte'nin ardından gittiği için suçlanmaktadır. Süleyman günah işlemiştir ve RAB ona ceza olarak onun krallığını elinden almak ister. Ancak, bunu Süleyman'ın babası Davud'un hatırı için yapmayacak, onun yerine oğlunun krallığı elinden alınacaktır.⁶⁶

Fenikeliler vasıtasıyla Yunanlılar'a geçen İstar ve Tammuz'un Yunanlılar'daki isimleri Aphrodite ve Adonis'dir. Aphrodite kısmında geniş olarak ele alacağımız Adonis, Tanrıça Aphrodite'nin âşık olduğu ve tanrıçanın onu tehlikeli sporundan koparmaya çalışırken ölen genç bir avcı figürü ile görülmektedir.⁶⁷

Roma'daki adı Venüs olan tanrıçanın Roma'ya geçişi ise muhtemelen Yunanlılar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yunan kültürünün, Roma medeniyetinin oluşmasında büyük oranda etkisinin olduğu bilinmektedir. Doğu dinlerinin etkisiyle biçimlenen Yunan dininin, Roma dinsel yaşantısını belirlemedeki en önemli etkisi, Roma dinini çok tanrıçılığa dönüştürmesidir. Nitekim Yunan tanrıları, Roma tanrılarına Latince adlarla geçmiş olup, bu doğrultuda aşkın tanrıçası Venüs, Aphrodite'nin yaşam öyküleriyle anılmıştır.⁶⁸

B-YUNAN İNANÇ SİSTEMİNDE APHRODİTE

Şu halde İstar ile büyük benzerliğini kabul ettiğimiz Aphrodite'nin Yunan panteonundaki konumuna gelince; Meşhur Yunan tarihçisi Herodotos'a göre; Yunanlılar'ın tanrılar sistemini yaratan Homeros ve Hesiodos'dur. Onlar Yunanlılar için tanrıların soy zincirlerini tertipleyip, tanrıların sıfatlarını, görevlerini, kendilerine özgü niteliklerini ve görünüşlerini anlatmışlardır.⁶⁹ Yunan tanrılar sistemi göz önüne alındığında, Herodotos'un haklılık payı olmakla beraber, destanlarda adları geçen tanrıların bir kısmının doğu kökenli olması son derece düşündürücüdür. Ayrıca hepsi Yunanlı olmayan tanrılara şairler tarafından şekiller verilmiştir. Yunanlılar, tanrıları o çağın aristokratlarını örnek alarak teşkilatlandırmışlar, aristokrat ailelerin krallar etrafında toplanması gibi, tanrıları da baştanrı Zeus'un etrafında toplamışlardır. İşte bu suretle tanrılar ilk önce aristokrat çevrede yayılmış,

⁶³ Moscati, *a.g.e.*, s.70-71.

⁶⁴ Günaltay, *a.g.e.*, s.217.

⁶⁵ Kitabı Mukaddes, *Hezekiel*, (8: 14-15), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1995.

⁶⁶ Kitabı Mukaddes, *I. Tanrılar* (11: 5-6-11-12).

⁶⁷ Moscati, *a.g.e.*, s.66.

⁶⁸ Çiğdem Dürüşken, *Roma Dini*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay. , İstanbul 2003, s. 17-18.

⁶⁹ Herodotos, *Historiai*, II. 53.

daha sonraları aşağı sınıflar tarafından kabul edilerek bütün Yunan dünyasının tanrıları haline gelmişlerdir.⁷⁰

Bu şekilde oluşan Yunan panteonundaki tanrılar, Yunanlılar tarafından tıpkı Mezopotamya’da olduğu gibi insan biçiminde düşünülmüş ve öyle betimlenmişlerdir. Toplumun diğer fertleri gibi tanrıların da çeşitli olaylara karıştığı, bazı olağanüstü olaylarda belirleyici rol oynadığına inanılmıştır. İnsan şeklinde düşünülen tanrıların insanlardan tek farkları ölümsüz olmaları ve kutsal yiyecekleri olan “ambrosia” ve “nektar” ile beslenmeleridir.⁷¹ Tanrıların dikkati çeken en önemli özellikleri ise göz alıcı güzellikleri ve zarafetleridir. Tanrıların besinleri ve konutlarında asil bir sadelik hâkimdir. Bu yönüyle bir tanrıdan beklenen özelliklerin pek azına sahiplerdir. Gerçekten onlar merhametli ve adil değillerdir, taraf tutarlar, dalavere ve intikamla dolup taşarlar, özellikle de aralarındaki rekabetle anılırlar. Ayrıca tanrıların insanlardan daha zeki oldukları düşünülse de Zeus bile kaç kere oyuna getirilmiştir.⁷²

Yunan halkı tarafından bu özellikleri taşıyan Yunan tanrı ve tanrıçalarının Olympos Dağı’nda yaşadıkları düşünülmüştür. Yunanlılar her şeyin bir tanrısı olduğuna inanmışlar ve tanrılar arasında tıpkı Yunan şehirlerinde olduğu gibi hiyerarşi ortaya koymuşlardır. Olympos’da oturan birçok tanrı ve tanrıçadan on iki tanesinin daha büyük ve güzel meziyetlere sahip olduğuna inanılmış, onlar bütün diğer tanrıların üstünde görülmüş ve yetkilerinin diğerlerinden daha üstün olduğu kabul edilmiştir. Bu on iki büyük tanrı ve tanrıçalar arasında Zeus baş tanrıydı ve en üstte yer almaktaydı. Yunan panteonunun başında bulunan büyük tanrıların altısının erkek, diğer altısının ise dişi tanrı olduğu düşünülmüştür. Nitekim Zeus, Apollon, Ares, Hephaistos, Hermes ve Poseidon erkek; Athena, Aphrodite, Hestia, Artemis, Demeter ve Hera ise dişilerdi.⁷³

Meşhur Yunan şairi Hesiodos, Theogonia’ında Olympos’lu büyüklerin arasında yer alan Aphrodite’nin, Uranos’dan türediğini ve Kıbrıs’ta doğduğunu belirtmektedir:

*Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan.
Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten.
Önce kutsal Kythera ’ya uğradı bu kız,
Oradan da denizle çevrili Kıbrıs ’a gitti.
Orada karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça,
Yürüdükçe yeşil çimenler fişkınyordu
Narin ayaklarının bastığı yerden.
Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar
Bir köpükten doğmuş olduğu için.⁷⁴*

Aphrodite, doğduktan sonra Kıbrıs’tan Olympos’a gitmek üzere hazırlanmıştır. Tanrıça, Kıbrıs’ta tanrısal kıyafetler giydirilerek süslenip, başına değerli taşlarla süslenmiş tacı takılmış ve değerli mücevherlerle donatılmıştır. Bunlar onun ölümsüzlük giysileridir. Tanrıça Olympos’a götürüldüğünde bütün tanrılar onun güzelliği karşısında şaşırır ve ölümsüzlerin

⁷⁰ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 3. Baskı, TTK Yay. , Ankara 1971, s. 135.

⁷¹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yay. , İstanbul 2007, s. 120.

⁷² Egon Friedell, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aça, Dost Kitabevi Yay. , Ankara 1999, s. 74.

⁷³ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi Yay. , İstanbul 1994, s. 18-23.

⁷⁴ Azra Erhat-Sebahattin Eyüpoğlu, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, TTK Yay. , Ankara 1977, s. 111.

gönlünü fetheder. O, bu andan itibaren Olympos'un büyük tanrılarının arasında yerini almıştır.⁷⁵

Aphrodite, sadece Olympos'ta oturan ölümsüzlerin gönüllerini fethetmekle kalmamış bütün fani insanların da kalbinin sahibi ve hâkimi olmuştur. Aşkın tanrıçası gönüllerde aşk, mutluluk, sonsuz neşe ya da acılar yaratabiliyordu. O, Zeus'u bile yoldan çıkarmıştır. Büyük aşk tanrıçasının gücü sadece tanrılar ve insanlar üzerinde etkili değildi. Onun hükmü bütün tabiata şamildi, yeryüzündeki her şeyi dirilten, dünyayı süsleyerek güzelleştirenin tanrıça olduğu düşünülmüştür.⁷⁶ Bitkilerin bereketinin birinci nedeni o idi, adım attığı yerlerde yollar çiçeklenirdi. Aphrodite'nin görevi sadece bunlardan ibaret değildi, aynı zamanda savaşlarda da önemli rol oynadığına inanılırdı.⁷⁷ Nitekim Homeros'un İlyada'sında Troya Savaşı'nda Troyalılar'ı koruyanın Tanrıça Aphrodite olduğu belirtilmektedir:

- Oysa gülümser Aphrodite, Paris'in yanında yürür,
- Ölüm tanrıçalarını uzak tutar ondan.
- Bak işte tam öleceği sıra kurtardı onu.⁷⁸

Aphrodite'nin bereket ve savaş tanrıçası olma özellikleri olsa da, o daha çok aşkın büyük tanrıçası olarak öne çıkmıştır ve kendi aşklarıyla da ün salmıştır.

Yunan mitolojisinde tanrıçanın aşkları üzerine yazılmış birçok efsane vardır, ancak biz Mezopotamya mitolojisinden esinlenilerek oluşturulmuş olan Aphrodite ve Adonis'in aşkı efsanesini ele almakla yetineceğiz.

Smyrna adında genç bir kız Aphrodite'ye gereği kadar saygı göstermediği için tanrıçanın hışmına uğramıştır. Tanrıça kızın içine baba arzusu koymuştur. Ne var ki, farkında olmadan günah işlediğini anlayan baba kızını öldürmek üzere kızının peşine düşmüştür. Kız tanrılara yalvarmış, kıza acıyan tanrılar onu ağaca dönüştürmüşlerdir. Dokuz ay sonra ağacın kabuğu çatlamış ve Adonis doğmuştur. Adonis daha çocuk olduğu halde Aphrodite ona âşık olmuştur. Tanrıça "bebeği kimselere gösterme" diye Persephone'ye vermiştir. Persephone, çocuğu geri vermek istemeyince olay Zeus'a iletilmiştir. Paylaşılamayan Adonis'in, yılın yarısını Aphrodite'yle, öteki yarısını da Persephone'yle geçirmesine karar verilmiştir.⁷⁹ Adonis, Aphrodite'nin tehlikeli sporundan vazgeçirmeye çalıştığı genç bir avcıdır. Ancak tanrıça onu bu alışkanlığından vazgeçirememiş ve Adonis bir gün yaban domuzu tarafından öldürülmüştür. Ölen Adonis, Hades'e indiğinde Persophone onu Aphrodite vermemiştir. İki tanrıça arasındaki büyük yarıştan sonra, Adonis yeryüzüne dönebilmiştir.⁸⁰

Yunan mitolojisinde Adonis'in ölümler diyarına gidip, tekrar yeryüzüne dönme figürü bitki örtüsünün ölüp, yeniden dirilişini temsil etmektedir. Adonis'in hayatı güllerin, nazik çiçeklerin hayatı gibi kısa sürede akıp giden bir hayattı. Onun bu vakitsiz ölümü münasebetiyle

⁷⁵ Charles Penglase, *Greek Myths and Mesopotamia*, Routledge Press, USA and Canada 2005, s.140.

⁷⁶ Can, *a.g.e.*, s. 96.

⁷⁷ Eliade, *a.g.e.*, s. 344.

⁷⁸ Homeros, *İllias*, IV. 10-12, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yay., İstanbul 2002.

⁷⁹ Penglase, *a.g.e.*, s. 150.

⁸⁰ Moscati, *a.g.e.*, s. 66.

törenler yapılmıştır. Belirli bir günde, onun acıklı ölümünü yâd etmek için kadınlar acı acı bağırarak ağlamışlardır. Kızılılara boyanmış bir yatak üzerine Adonis'e çok benzeyen bir delikanlı yatırılarak bu yatağın üzerine içinde çok kısa ömürlü çiçeklerin olduğu sepetler konulmuştur. Merasime katılanlar, bu merasimin yapıldığı yerin etrafında bir gün bir gece süreyle kendilerini harap ederek geçit resmi düzenlemişlerdir. Feryatlar koparan kadınlar ertesi günü, temsili vücudu alıp dalgalara bırakmışlardır. O dalgalar arasında kaybolduğu zaman neşeli şarkılar söylenmeye başlanırdı. Çünkü Adonis'in gelecek ve mevsimin yağmurları ile sararan tabiatı güzelleştireceği düşünülürdü.⁸¹

C- İŞTAR'IN APHRODİTE İLE BENZER YÖNLERİ

İlkel toplumlarda tanrı ve inanç kavramlarının ortaya çıkış meselesi çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Genellikle çok tanrılı inanç sistemine bağlı olan ilkel toplumların, tapınma ikonları ve bunların büyük güven ve destek bulma serüveni hep yaşadıkları coğrafyanın faktörlerine göre şekillenmiştir. Fakat uzun zaman süreci içerisinde farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların yer değiştirmeleri ve bu toplumlar arasında iletişim ve ulaşımın gerçekleşmesiyle birlikte diğer birçok konuda olduğu gibi tanrı ve inanç sisteminde de karşılıklı etkileşimler olmuştur. Bu tür gelişmelerin bir kısmı direkt olmasıyla birlikte, bazen de farklı toplumlar bu tür bir oluşumda vasıta görevi görmüşlerdir.

Bu noktada Eski Batı Medeniyeti'nin önemli temsilcilerinden birisi olan Yunanlılar kendilerinden daha ileri kültür düzeyindeki Girit'in Minos kültürü yanında eski Doğu ve Anadolu kültürlerinden de oldukça etkilenmişlerdir. Gerçekten Hellas'ın Myken kültürünün Minos kültüründen dil, din, ticaret ve sanat alanlarında yoğun bir şekilde etkilendiği bilinmektedir. Bu Mısır, Mezopotamya ve özellikle Anadolu kültürleri için de bilinen bir gerçektir.⁸² Nitekim Yunan toplumunun tanrı ve inanç sistemine baktığımızda da mitolojilerinde olduğu gibi, panteonlarındaki tanrıların da hepsi yerli olmayıp, bu tanrılardan bazılarının doğu kökenli olduğu görülmektedir. Yunanlılar başka toplumlardan aldıkları inanç sistemlerini, kendilerine göre bazı değişiklikler yapmak suretiyle Yunan inanç sistemine dâhil etmişlerdir. Özellikle Yunan tanrıçaları içinde önemli bir yere sahip olan Aphrodite'nin de ilk versiyonlarının doğu kökenli olduğu her zaman vurgulanmıştır. Zira Yunanlı şair ve tarihçilerden bazıları da onun doğu kökenli olduğunu ifade etmektedirler.⁸³

Yunan şairi Hesiodos, Theogonia'sında Tanrıça Aphrodite'nin Kıbrıs'ta doğduğunu belirtmektedir. Tanrıçanın Kıbrıslı olarak zikredilmesi ve Kıbrıs'ın M.Ö. 3. binyıldan itibaren doğu toplumlarıyla olan siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerinin tarihi bulgularla saptanması,⁸⁴ tanrıçanın Yunanistan'a doğudan geldiğine işaret etmektedir. Theogonia'daki anlatıma göre, Aphrodite köpüklerden yaratıldıktan sonra önce Kythera⁸⁵ya gider, sonra Kıbrıs'ta karaya çıkar. Herodotos ise, Kıbrıs'a gittiği zaman Kıbrıslılar'ın kendilerinin söylediğini belirterek, buradaki Aphrodite tapınağını Fenikeliler'in yaptığını dile getirmektedir. Hatta aynı tapınaktan

⁸¹ Can, a.g.e. , s. 97-98.

⁸² Çapar, a.g.m., s.101.

⁸³ Bkz. Herodotos, I-199.

⁸⁴ Memiş, a.g.e. , s. 53. Burada özellikle M.Ö. 3. binyıl Mezopotamya-Kıbrıs ilişkilerine delil teşkil edecek kıymete haiz olan bir mührün bulunduğu ifade edilmektedir. Mührün üzerinde "Tanrı Naram-Sin'nin kölesi Mar-İhtar" adı dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere mühürde adı geçen Naram-Sin M.Ö. 2254-2218 tarihleri arasında görev yapan Akkad kralıdır. Tarihleme için bkz. Tahsin Özgüç, *Kultepe Kaniş/Neşa*, Yapı Kredi Yay. , İstanbul 2005, s.4.

⁸⁵ Kythera/Kithira Peloponnesos yarımadasının güneydoğu ucunda, Peloponnesos yarımadası ile Girit Adası arasında küçük bir ada olup, iki merkez arasında ulaşımın sağlanmasında kara görevi görmektedir.

Kythera'da da vardır ve bunu da yine Fenikeliler'in inşa ettiğini belirtmektedir.⁸⁶ Tanrıça İstar'ın Mezopotamya'dan diğer medeniyetlere geçişi meselesinde ifade edildiği üzere, Fenikeliler Mezopotamya'dan aldıkları İstar kültürünü gittikleri her yere beraberlerinde taşımışlardır. Nitekim Yunan tarihçisi Herodotos da, doğu kökenli olan Aphrodite'nin Fenikeliler aracılığıyla Yunanlılar'a geçmiş olduğunu belirtmektedir. Bununla da kalmayan tarihçi, Babil memleketini ziyaret ettiğinde gördüğü İstar tapınağını anlatırken İstar tapınağı demek yerine Aphrodite tapınağı terimini kullanmıştır.⁸⁷

Fenikeliler aracılığıyla Yunanlılar'a geçen Aphrodite'nin Fenikeliler'deki adı Astarte'dir.⁸⁸ Bunun da Mezopotamya'daki İstar olduğu aşikârdır. Zira her iki tanrıçanın insanlar ve tabiat üzerindeki rolleri ve özellikleri aynıdır. Hatta Aphrodite, İstar'ın görevlerini ve özelliklerini üzerinde toplamakla kalmamış, Mezopotamya'nın mitolojik unsurları da Aphrodite'yle sembolleşerek yaşamaya devam etmiştir.

Hem göğe hem de yere hakim olan her iki tanrıça da aşkın, güzelliğin, hırsın, kurnazlığın, en önemlisi de bereketin ve çoğalmanın sembolüydü. Aşkıyla insanlara ve doğaya yenilenme ve çoğalma sağlayan İstar, tanrıların en üstünü Enlil'e istediğini yaptırmayı, Enki'yi aldatmayı başarmıştı.⁸⁹ Aphrodite'nin de adım attığı yerlerde ayaklarının altından çiçekler fıskırırdı. Güzelliğiyle Olymposlular'ı büyüleyen tanrıça Zeus'u bile yoldan çıkarmıştı. Aphrodite Kıbrıs'tan Olympos'a geldiğinde, nasıl İstar Mezopotamya panteonunda büyük tanrılar arasındaysa, O da Olympos'un on iki büyük tanrı ve tanrıçaların arasında yerini almıştır.⁹⁰

İstar, savaşlarda Babil ve Asurlular için büyük önem arz etmekteydi. Babil ve Asur ordularına savaşlarda yardım eden tanrıça, düşmanın yenilmesini sağlıyordu. İstar'ın bu özelliğini de alan Aphrodite, savaşta Troyalılar'a yardımıyla bilinmektedir.⁹¹

İki tanrıçanın ortak noktalarından birisi de kıyafetlerinin onlara ilahi güç vermesidir. İstar ölüler diyarına indiği zaman yedi kapıdan geçerken her kapıda giysisinin bir parçasını bırakmıştır ve son kapıdan geçtiğinde üzerinde hiçbir şey kalmayan İstar bütün gücünü yitirmiş ve bir fani gibi ölüler arasındaki yerini almıştır. Aphrodite de benzer şekilde köpüklerden yaratıldıktan sonra Kıbrıs'a çıkınca burada ölümsüzlük giysilerini giymiştir. Tanrıça İstar'ın giysileri ve değerli mücevherleri gibi kıyafetlerini giyinen Aphrodite ilahi gücüne kavuşarak Olympos'a gitmiştir.⁹²

Mezopotamya'dan Yunanistan'a Tanrıça İstar kültü ile beraber onun eşi Tanrı Tammuz kültü de geçmiştir. Yunan mitolojisinde Tammuz'un yerini alan tanrı Aphrodite'nin sevgilisi Adonis'tir.⁹³ Her iki tanrının da ölümü kuraklık ve verimsizliğin sembolü olarak algılanmıştır. Buna karşılık Mezopotamya inanç sisteminde Tanrıça İstar ile Tanrı Tammuz'un evlenmesi bereketin sembolü olmuş, Tammuz'un ölümünün kuraklık ve verimsizliğe neden

⁸⁶ Herodotos, *Historiai*, I. 105.

⁸⁷ Bkz. Herodotos, *Historiai*, I. 199.

⁸⁸ Günaltay, a.g.e., s.199.

⁸⁹ Muazzez İlmiye Çığ, a.g.e., s.13-14.

⁹⁰ Can, a.g.e., s. 96.

⁹¹ Homeros, *İllias*, IV. 10-12.

⁹² Charles Penglase, a.g.e., s.140.

⁹³ Moscati, a.g.e., s.70-71.

olduğunu düşünen Mezopotamyalılar her yıl “*kutsal evlilik*” töreni düzenleyerek bereketin artacağına inanmışlardır. Aynı şekilde Yunanlılar da Tanrı Adonis onuruna törenler yapmış ve böylece tabiatın canlanacağına inanmışlardır.⁹⁴

Tüm bu benzerliklerin yanında, Tanrıça İstar ile Aphrodite arasında küçük bir farklılık da bulunmaktadır. Tanrıça İstar’ın kutsal hayvanı aslandır ve heykellerinde genellikle aslanıyla beraber betimlenmiştir. Aphrodite’nin sembolü ise güvercindi ve Girit sanatında elinde güvercinlerle ve çıplak olarak tasvir edilen Girit tanrıçasıyla benzerliği vardı.⁹⁵ Bu kadar benzer özelliğin olmasının yanında, bu küçük farklılıkları doğal karşılamak gerekmektedir.

SONUÇ

Eskiçağ Mezopotamya’sında Sümerler tarafından temeli atılan kültür, Samiler tarafından geliştirilerek zengin bir kültür ve medeniyetin oluşumu sağlanmıştır. Bu zengin kültür ve medeniyet değerlerinin birçoğu uzun zaman sürecinde diğer toplumlara sirayet etmiştir. Etkileşme içerisine giren bu değerlerin önem arz eden ikisi, Mezopotamya panteonu ve edebi eserleridir.

Söz konusu değerlerin diğer toplumlara ve özellikle de Anadolu ve Yunanlılara aktarılmasında Hurriler ve Fenikeliler vasıta görevi görmüşlerdir. Nitekim Mezopotamya’ya komşu olan Hurriler, Mezopotamya’nın birçok kültür ve medeniyet değerlerini alarak Anadolu coğrafyasına aktarmışlardır. Fenikeliler’e gelince, dönemin Akdeniz Dünya’sının ticaretinin önde gelen kolonicileri olan Fenikeliler Mezopotamya’dan almış oldukları birçok kültür unsurunu kendileri ile beraber gittikleri yerlere götürmüşlerdir.

Bu yerlerin en başında Yunanistan gelmektedir. Böylece Yunanlılar dolaylı olarak Eski Şark toplumlarının kültürel etki sahasına girmişlerdir. Nitekim Fenikeliler Mezopotamya’dan alarak kendi panteonlarına dâhil ettikleri bazı tanrıları Yunanlılar’a aktarmışlardır. Bu tanrılardan birisi doğu kökenli olduğu genel olarak kabul gören Tanrıça Aphrodite’dir. Bu noktada tanrıçanın kökeninin nereye dayandığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Tanrıça Aphrodite ile İstar’ın özelliklerini incelediğimizde her iki tanrıçanın ortak noktalarının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Zira iki tanrıçanın insanlar ve tabiat üzerindeki rolleri ve özellikleri aynıdır.

Tanrıça Aphrodite’nin sadece özellikleri Tanrıça İstar’a benzemekle kalmaz, tanrıçalarla ilgili mitolojik değerler de oldukça birbirine yakındır. Yunanlılar’da, Tanrıça İstar’ın kocası Tanrı Tammuz’a denk gelen Aphrodite’nin âşık olduğu delikanlı Adonis’idir. Öyle ki, her iki tanrı da tabiatın ölüp tekrar dirilişini simgelemektedir.

Görülüyor ki, kökeni doğulu olduğu genel olarak kabul gören Aphrodite’nin Mezopotamya tanrıçası İstar ile hem panteondaki konumları hem de edebi yapıtlardaki yerleri oldukça benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada iki tanrıçanın ortak noktaları ortaya konularak Aphrodite’nin kökeni konusuna bir açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Böylece Mezopotamyalı İstar’ın zaman içerisinde nasıl Fenikeli Astarte’ye ve daha sonra ise Yunanlı Aphrodite’ye dönüştüğü bilimsel olarak kurgulanmaya gayret edilmiş, bu nazarı itibarla eskiçağ dünyası

⁹⁴ Kılıç-Duymuş, *a.g.m.*, s. 161.

⁹⁵ Mansel, *a.g.e.*, s.138.

içinde olmak üzere doğu ve batı toplumları arasındaki kültür etkileşiminin perdesi aralanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- BAHAR, Hasan, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yay. , Konya 2010.
- BAIGENT, Michael, *Babil Kehanetleri*, Çev. Ayşe Müge Esenerli, Yakamoz Yay. , İstanbul 2009.
- BELLİ, Oktay, *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yay. , İstanbul 2001.
- BİLGİÇ, Emin, “Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sümerliler’in Tarihi, Kültür ve Medeniyetleri”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982.
- BOTTERO, Jean, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Çev. Ali Berktaş, 3.Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay. , İstanbul 2009.
- , *Mezopotamya, Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev. Mehmet Emin Özcan-Ayten Er, Dost Kitabevi Yay. , Ankara 2003.
- CAN, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 6. Baskı, İnkılâp Kitabevi Yay. , İstanbul 1994.
- ÇAĞIRGAN, Galip, “ Babil Takviminde Ululu Ayının Anlamı ve Bu Ayda Yapılan Törenler”, *IX. Türk tarih Kongresi Bildirileri I*, Ankara 1986, s.1171-181.
- ÇAPAR, Ömer, “Anadolu’da Kybele Tapınımı”, *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, XXIX/1-4, Ankara 1979, s. 191-210.
- , “Hellen Mitoslarında Doğulu ve Anadolu Unsurları”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum 1993, s.101-111.
- , “Roma Tarihinde Manga Mater (Kybele) Tapınımı”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, XXIX/1-4, s. 167-190.
- ÇAYLI, Pınar, “Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması”, *Colloquium Anatolicum VII*, 2008, s. 137-155.
- ÇİĞ, M. İlmiye, *İnanna’nın Aşk-Sümer’de İnanç ve Kutsal Evlenme*, 5. Baskı, Kaynak Yay. , İstanbul 2008.
- DİNÇOL, Ali M. , “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları-I*, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yay. , İstanbul 1982.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem, *Roma Dini*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay. , İstanbul 2003.
- ELIADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-I*, Çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, Kocabı Yay. , İstanbul 2007.
- ERHAT, Azra –Sebahattin EYÜPOĞLU, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, TTK Yay. , Ankara 1977.
- FRIEDEL, Egon, *Antik Yunan’ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aça, Dost Kitabevi Yay. , Ankara 1999.
- GREAVES, Alan M. , “The Cult of Aphrodite in Miletos and Its Colonies”, *Anatolian Studies*, Vol. 54. , 27-33.
- GURNEY, Oliver Robert, *Hititler*, Çev. Pınar Arpaçay, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yay. , Ankara 2001.
- GÜNALTAY, Şemseddin, *Yakın Şark III-Suriye ve Filistin*, 2. Baskı, TTK Yay. , Ankara 1987.
- HERODOTOS, *Historiai*, Çev. Müntekim Öktem, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. , İstanbul 2002.
- HOMEROS, *İllias*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yay. , İstanbul 2002.

- HOOKE, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi*, Çev. Alâeddin Şenel, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yay. , Ankara 2002.
- KARAUĞUZ, Güngör, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- KILIÇ, Yusuf, *Mezopotamya Mitolojisinin Anadolu ve Yunan Mitolojisine Olan Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- , “Eski Önasya Toplumları Arasında Yazı ve Dil Etkileşimi”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, Denizli 2009, s.122-151.
- KILIÇ, Yusuf-DUYMUŞ, H. Hande , “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 13, S. 1, Ankara 2009, s. 159-178.
- KINAL, Fûruzan, *Eski Anadolu Tarihi*, 4. Baskı, TTK Yay. , Ankara 1998.
- KİTABI MUKADDES, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1995.
- KRAMER, S. Noah, *Sümerler-Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay. , İstanbul 2002.
- , *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. , İstanbul 2001.
- , *Tarih Sümer’de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. , İstanbul 1999.
- MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 3. Baskı, TTK Yay. , Ankara 1971.
- MARCOVICH, Miroslav, “ From Ishtar to Aphrodite”, *Journal of Aesthetic Education*, Vol. 30, No. 2, 43-59.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya*, Ekin Kitabevi Yay. , Bursa 2007.
- MOSCATI, Sabatino, *Fenikeliler*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yay. , Ankara 2004.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, Kültepe Kaniş/Neşa, Yapı Kredi Yay. , İstanbul 2005.
- PENGLASE, Charles, *Greek Myths and Mesopotamia*, Routledge Press, USA and Canada 2005.
- REINER, E.-GUTERBOCH, H. G. , “The Great Prayer to Ishtar and Its Two Version from Boğazköy”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 21, 255-266.
- RODNEY, Nanette B. , “Ishtar, the Lady of Battle”, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New Series, Vol. 10, No. 7, 211-216.
- TAŞLIKLIOĞLU, Zafer, *Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1954.
- TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yay. , İstanbul 2007.
- ÜNAL, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu-II*, Arkeoloji ve Sanat Yay. , İstanbul 2003.
- YİĞİT, Turgut, “M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 30, Ankara 1997, s. 273-287.